

BAJCSI ILDIKÓ*

Múltértelmezések a szlovák–magyar kapcsolatok tükrében

Kollai István: *Szlovákia királyt választ. A szlovák társadalom változó viszonya a magyar történelemhez*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021.

Kollai István, a szlovák–magyar kapcsolatok történetének jeles kutatója 2021-ben az Akadémia Kiadónál jelentette meg első monográfiáját *Szlovákia királyt választ. A szlovák társadalom változó viszonya a magyar történelemhez* címmel. A sajátos címválasztás az olvasóban felidézheti a szlovák főváros nyaranta megismétlődő turistaattrakcióját a pozsonyi koronázásokról, amelynek keretében idén II. Ferdinánd 1618-as koronázását „ismételték meg”.¹

A szerző azonban könyvében nem a szlovák főváros királyi múltjának a bemutatására, de még csak nem is a szlovákság történetének az egyszerű leírására törekedett. Kollai kötetében ugyanis a szlovák kollektív emlékezet és történeti közgondolkodás magyarországi múlt iránti viszonyát tárja fel. Ahogy azt megfogalmazza bevezetőjében: „...a könyv próbálna egy többé-kevésbé elfogadható, tág pontosságú látelleletet adni arról, a szlovákok – nagy átlagban és általában – mit és hogyan gondolnak arról a történelmi múltról, amit mi Magyarország történelmének ismerünk” (11.). Kollainak ennek a komplex témának a feldolgozásához mindenesetre széles körű tudásanyag elsajátítására volt szüksége a szlovák és a magyar történelem területén.

A kötet alapját a szerző doktori disszertációja adta, amelyet 2014-ben védett meg a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskolájában *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák társadalom magyarságképe* címmel.

* A szerző történész, a Clio Intézet kutatója. E-mail: ildikobajcsiov@gmail.com

¹ Erről l. bővebben: Koronázó ünnepséget tartottak Pozsonyban látványos felvonulással – Képek, videók. [Körkép.sk](https://korkep.sk/cikkek/regio/2021/08/14/koronazo-unnepsaget-tartottak-pozsonyban-latvanyos-felvonulással-kepek-videok/) (Letöltés ideje: 2021. december 5.) <https://korkep.sk/cikkek/regio/2021/08/14/koronazo-unnepsaget-tartottak-pozsonyban-latvanyos-felvonulással-kepek-videok/>

Kollai szlovák–magyar kapcsolattörténeti és emlékezetpolitikai kutatásai pedig saját bevallása szerint a 2000-es évek elejéig nyúlnak vissza.² Ahogyan azt doktori disszertációja téziszfűzetében megfogalmazza, „a kutatás saját szakmai előzményét a 2004 óta folytatott olyan elemzések jelentik, melyek a szlovák történelmi tudatnak, a kollektív emlékezetnek és emlékezetpolitikának a tematikájára, és mind ezeknek a magyar–szlovák kapcsolatokra mért hatására vonatkoznak”.³ A szerző téma iránti elkötelezettségét mutatja a 2008-ban szerkesztésében megjelentetett, *Meghasadt múlt* címmel magyarul és szlovákul kiadott, magyarul két kiadást is megért kötet. Ebben generációja magyar történészeivel – Demmel Józseffel, Kiss Balázssal, Lagzi Gáborral, Sályi Lőrincsel, Zahorán Csabával – közösen vizsgálták meg a szlovákok és a magyarok múltképeinek a különbségeit.⁴

Kollai mostani könyvében tehát az elmúlt évek kutatói tapasztalatait felhasználva gazdag és sokrétű tudásanyagot tár az olvasóközönség elé. Művének kiadásához kiváló apropót jelentett Trianon 100 éves évfordulója, amelynek jó néhány eseménye a világjárvány miatt csupán 2021-ben valósult meg. A jubileum egyébként a köztörténeti és publicisztikai viták mellett a szlovák és a magyar emlékezetpolitika és történetírás kapcsolatainak pozitív elmozdulásait tükrözte, amelyre Kollai is kitér kötete bevezetőjében. Igor Matovič szlovák miniszterelnök ugyanis 2020. június 4-én a pozsonyi várban száz szlovákiai magyar meghívott jelenlétében megrendezett Trianon-megemlékezés alkalmával a szlovákok és a magyarok közös történelmi múltjának a vállalására buzdította a vendégeket. A szerző könyvének elején arra is rámutat, hogy az együttműködés előfeltételét a történeti vizsgálatok új – regionális és a nemzetközi – irányvonalai adhatják, amelyre új könyve is jó példát mutat.

Kollai a szlovákok múltképeinek a vizsgálatával olyan kérdéseket állít a közép-pontba, amelyekről a szlovákiai és a magyarországi történetírás között napjainkban is éles viták folynak, a közbeszédben pedig ugyancsak komoly konfliktusforrást jelentenek. Kutatásának fő forrásanyagát azok a (cseh)szlovákiai történelemtankönyvek adják, amelyek jó alapot nyújtanak a mindenkori kormánypolitika és a nemzetállami ideológia által diktált történelmi kánon változásainak a megragadására. A szerző az emlékezetpolitika legfontosabb eszközeiként mutatja be az 1920-tól a 2010-es évekig megjelentetett történelemtankönyveket. Ezek az oktatási

² Kollai István: *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák társadalom magyarságképe*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola. 2014. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/789/1/Kollai_Istvan.pdf (Letöltés ideje: 2021. december 2.)

³ Tézisgyűjtemény Kollai István *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák társadalom magyarságképe* című Ph.D. értekezéshez. 2. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/789/2/Kollai_Istvan_thu.pdf (Letöltés ideje: 2021. december 2.)

⁴ Kollai István (szerk.): *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből*. Budapest: Terra Recognita Alapítvány, 2008. Úó: *Rozštiepaná minulost'. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapest: Nadácia Terra Recognita, 2013.

anyagok ugyanis a szlovák társadalom széles rétegeinek a történelmi tudására voltak és vannak hatással, a közbeszédet pedig szintén nagymértékben befolyásolják.

Az is kiderül a bevezetőből, hogy a könyv nem a szlovák közbeszédre is jellemző sematikus történelmi képekre, klisékre, közhelyekre épít. Az elmúlt évek társadalmi folyamatai – a globalizáció, a világ kinyílása, vagy épp a tanulás és a munkavállalás új lehetőségei – következtében a szerző ugyanis a közgondolkodás árnyaltságára hívja fel a figyelmet: „A szlovák társadalom mozaikos szerkezetet vett fel; ezt mindig szem előtt kell tartani, amikor általánosító jelleggel »szlovákságról«, szlovák közgondolkodásról beszélünk” (11.). Ezért a „fentről” megalkotott történelemtankönyvek vizsgálata, valamint a szaktörténelmi kiadványok mellett olyan irodalmi és művészeti alkotásokról is olvashatunk, amelyek a szlovák emlékezetkultúrának ezeket az árnyalatait is megmutatják. A „tisztá és egyértelmű történelmi igazság” keresése helyett pedig a történetírás különböző álláspontjaira hívják fel a figyelmet (15.).

A szlovák történelem példáin keresztül a könyv több fejezetében visszaköszön a szlovák múltszemlélet legfontosabb belső konfliktusa. A fő ellentmondást az „ezeréves elnyomás” több szlovák generációban mélyen rögzült képével szemben újabban felerősödő antitézis jelenti, amely a Magyar Királyság fenntartásában való aktív szlovák részvételt állítja előtérbe, s amely egyébként a 18. század óta mindvégig fel-felbukkant a szlovák értelmiségi közbeszédben.

A szlovákok múltképét a szerző az eredettörténettől az 1945–1948-as jogfosztottság időszakáig tárgyalja. A honfoglalás korával kapcsolatos szlovák toposzokat hét alfejezetben tekinti át, kitérve például Szvatopluk személyére, vagy a morva fejedelemség kérdésére. Mondanom sem kell, hogy a honfoglalás kori témákban mindmáig komoly különbségek fedezhetőek fel a szlovák és a magyar álláspont között, nemcsak a közbeszédben, hanem a professzionális történetírásban is. A szlovák historiográfia ugyanis a szlovákok és a morvák közti etnikai, kulturális és állami kontinuitást általában szinte magától értetődőnek tekinti, amivel „magasra emeli a tétet” (20.). A korszakhoz kapcsolódó – nyelvi, írott és régészeti – források töredékessége ugyanakkor mindig is egyfajta „deformált emlékezet” kialakulásának kedvezett a szlovák térfélen. A témakörben így azután számos történetileg megalapozatlan tény rögzült a (cseh)szlovák tankönyvek lapjain is.

Kollai ugyanakkor a tárgyalt időszak kapcsán kiter a szlovák történelemszemlélet különböző árnyalataira: „A nagymorva »kulturális kód« tehát, azt lehet mondani, erősen beivódott a szlovák köztudatba. Törésvonalat az jelent a társadalmon belül, hogy a közbeszéd (illetve a politika) egy része historizáló beszédmódot folytat, és a szlovák történelmet a függetlenség megszerzéséhez – visszaszerzéséhez – vezető ezeréves út történelmének látatja, miközben a történészek, társadalomtudósok, az értelmiség számos csoportja ezt nacionalista retorikának értelmezve, illetve a profeszionalitás hiányára rámutatva elutasítja” (46.). A szerző a szlovák eredettörténet nacionalizálását Dušan Kováč szlovák történészhez hasonlóan a „történelmi jogokra”

vezeti vissza, s ennek kapcsán a magyar fél felelősségére is rámutat. Eszerint a szlovák történelemmagyarázatok a történelmi elsőbbség kérdésében a „történelmi jog” jelentőségét hangsúlyozó magyar múltértelmezés tükrében alakultak (47.).

A Magyar Királyság megalapítása című fejezetben a honfoglalást követő évtizedek olvasataiba nyerhetünk betekintést. A fejezet problémafelvetésével szorosan hozzákapcsolódik az előző részhez, hiszen itt is a morva–szlovák folytonosság tézise jelenti a legfőbb konfliktust a magyar történelemszemlélettel szemben. A magyar államalapítás időszaka a szlovák történelmi közgondolkodásban ugyanis egyrészt az ezeréves „magyar elnyomás” kezdeti szakaszaként rögzült. Másrészt viszont az a feltételezés is tovább élt a szlovák múltszemléletben, amely szerint a „morva állam kultúrája és szervezeti struktúrái valahogyan mégis továbbéltek a Magyar Királyságon belül” (52.). Az alfejezetek többek között a morva–szlovák kulturális folytonosság, a magyar államszervezés multietnikus vonásai, valamint a nyitrai dukátus kérdései köré összpontosulnak. A történelemtankönyvek elemzésein keresztül az előzőekhez hasonlóan a szerző itt is arra a következtetésre jut, hogy a politika által uralt ideológiák jelentősen befolyásolták a fenti kérdések történelmi interpretációit a két háború közötti időszakról napjainkig. Mint ahogy arra szintén rávilágít, hogy a morva örökség, valamint a morva-szlovák kontinuitás tézise mindmáig tovább él a szlovák historiográfiában és történelemoktatásban. Ezt igazolja például, hogy még a rendszerváltozást követő gimnáziumi tankönyvekben is fontos helyet kap „a morva kor után is megmaradó etnikai egység feltételezése” (70.).

A szerző ezt a fejezetet a szlovák köztudatban rögzült jelképek – a középkori címerekben megjelenő kettős kereszt, valamint a magyar korona – témakörével zárja. Ennek kapcsán szintén az előzőekben említett belső ellentmondások kerülnek központba, minthogy a Magyar Királysághoz köthető szimbólumokat a szlovák fél sok esetben kisajátítja. A kettős kereszt például olyan regionális jelképként rögzült, amely a morva kor bizánci térítőihez kötődik, ezért a szláv-szlovák etnikum folytonosságának szimbólumává vált. A korona pedig úgymond elsősorban Pozsonyban vált jelképpé, szimbolizálva az egykori koronázó város jelentőségét.

Az *Együttélés a Magyar Királyságban* című fejezet a kötet legterjedelmesebb része, amely a királyság fennállásától a 18. századig elemzi a szlovák történelemszemlélet változását. A fejezet az előző dilemmákhoz hasonló problémák köré szerveződik. A szerző az ezeréves elnyomás sztereotípiáját, illetve az etnikai különállást hangsúlyozó szlovák múltkép konfliktusával indítja fejezetét. A következő részen belül „az Északnyugati-Kárpátok térségének” a nyelvi és etnikai viszonyai kerülnek fókuszba. Kollai kitér a magyar–szlovák nyelvhatár kérdéskörére, amely mindmáig komoly vitákat generál a szlovák és a magyar történetírás között. A két fél nézetkülönbségei pedig a napjainkban kiadott oktatási anyagokba is átszivárognak. A szerző szerint a 2010-es történelemtankönyvben például „az olvasó váratlanul szembetalálkozik a magyar állásponttal, a diákok »szeme láttára« nyilván vitát kezdve azzal” (86.).

A „szlovák” népnév használatának problémaköre szintén szorosan összekapcsolódik az előzőekben tárgyalt kérdéssel: „A szlovák történelmi emlékezet nemcsak nagy szláv etnikai településterületet feltételez a magyar államalapítás hajnalán, hanem vallja, hogy ennek a térségnek a lakosságát már ekkortól szlováknak lehet nevezni” – jelzi alfejezete bevezetőjében (87.). Kollai ezzel az egyoldalú feltételezéssel szemben a szlávokhoz kötődő népnevek differenciálódásának több évszázados bonyolult és szövevényes folyamatába is betekintést nyújt.

A következő részben a szerző egy érdekes alfejezetben szemlélteti az Északi-Kárpátok szlávjai között kialakult csoporttudat változásainak mai szlovák olvasatát. A vizsgált történelemtankönyvekből az derült ki, hogy „akár a magyar állam rendi társadalmában való szláv érvényesülés, akár az az általi elnyomatás domborodik ki erősebben egy-egy szlovák múltképből, a középkori szlávok regionális etnikai öntudatának – »szlovákságnak« – feltételezése meglehetősen következetesen van jelen” (93.). Kollai a fejezet központjába azt az „élő-szlovák” nyelven íródott fenyegető levelet állítja, amelyet 1493-ban Bártfa városának címeztek a város környéki rablók. A szerző szóról szóra lejegyzí a pár soros levelet, az eredeti változatról pedig egy fotót is közöl. A forrás mindenesetre jól mutatja a nyelvek erős összefonódását, ez esetben a szlovák, a cseh, valamint a lengyel nyelvek keveredését ebben az időszakban.

A következő alfejezetben szembesülhetünk az Árpádok korának háttérbe szorulásával a szlovák történelmi emlékezetben belül. Mint ahogy az is egyértelműen kiderült, hogy néhány korabeli felső-magyarországi esemény vagy történelmi személy a magyarországihoz képest jóval nagyobb szerepet kap a szlovák történelmi tudatban. A szerző viszont hozzáteszi, hogy „ezek az egyébként is halvány próbálkozások az Árpád-kori Magyarország szlávjainak megelevenítésére a legkevesébe sem színezték felül a csehszlávok időkben rendkívül sötétre festett múltképet, amiben az Árpádok királysága maga volt a szlovákokra mért történelmi átok” (97.). Jól tükrözik ezt a szlovák történelemtankönyvek is, amelyek napjainkig negatív hangulatúnak festik le az Árpád-ház időszakát, ezzel szemben az Anjou dinasztiát például pozitív színben tüntetik fel.

Csak Máté legendás alakjának a megelevenítését követően a vegyesházi királyok megítéléséről is olvashatunk, amelyek kedvezőbb színben jelennek meg a szlovák emlékezetben, kiemelve például a szlovákság hidszerepének toposzát. Érdekes hangsúlyozni a Mátyás királyról kialakult pozitív képet a szlovák művelődéstörténetben, amely már a 15. században rögzült. Erre akár az is hatással lehetett, hogy Mátyás uralkodásának ideje alatt született az első összefüggő írásos szlovák nyelvemlék. A török kor kapcsán a szerző szót ejt a szlovák irodalom törökellenes és honvédelmet középpontba állító alkotásairól, amely témát a 19. században elevenítették fel. Ez utóbbi időszakban viszont a török korhoz kötődő alkotások Kollai István elemzése szerint magyarellenes élt kaptak. A szlovák

történelemtankönyvekben emellett napjainkig megjelenik az áldozatvállalás narratívája, vagyis a felföldi területek szerepének túlhangsúlyozása a török kori harcok során.

Ezen a fejezeten belül szó esik még a cseh és szlovák kulturális kölcsönhatások szerepéről, majd a Rákóczi szabadságharcról is. Ez utóbbi témát leginkább a „harcot elszenvedő nép” perspektívájából jelenítik meg a szlovák történelemtankönyvek. Kollai ugyanakkor megemlíti azokat a komolyan mondható történelmi kezdeményezéseket, amelyek „a korabeli mozgalmakon belül az etnikumok egybefonódását emelik ki, és a felkelések olyan mozgatórugóira helyezik a hangsúlyt, mint a patriotizmus, a vallásszabadság vagy a Habsburg-ellenesség” (133.). Ehhez a korhoz kapcsolódva a szerző külön fejezetet szentel Juraj Jánošíknek, aki a szlovákok népi hőségévé vált már a 19. század folyamán. A szerző véleménye szerint az egyszerű nép könnyebben azonosult a „tisztá” szlovák vidéket képviselő egyszerű és szegény népi figurával. *Az együttélés évszázadainak újrafelfedezése a szlovák közbeszédben* című részben Kollai megállapítja, hogy a rendszerváltozást követő kiadványok újraértékelik az együttélés időszakának évszázadait. Azt is jelzésértékűnek tekinti viszont, hogy mindmáig „nincsen például olyan jogforrás, hivatalos politikai határozat vagy döntés, ami az együttélés évszázadaihoz kötődő valamilyen eseményre vagy személyre emlékezne meg, emléknapp meghirdetésével vagy másmilyen formában.” (139.)

Az utolsó fejezetek tematikája elkülönül az előző részektől, az események kronologikus alapú bemutatása helyett ugyanis a Google-térképek helynévhasználatáról, a különféle várfelújító mozgalmak fellendüléséről és a bontásra ítélt pozsonyi vár restaurálásának folyamatáról olvashatunk. Ezek a témák felhívják a figyelmet a közös múlt újragondolásának pozitív példáira, egyúttal pedig megmutatják a töredezett múltkép sokszínűségét és lokális sajátosságait.

A *Nemzeti mozgalmak a Magyar Királyságban* című fejezetben a tárgyalt időszakot, vagyis a modern nemzetépítő nacionalizmusok korát Kollai elhatárolja az előző évszázadoktól, hiszen véleménye szerint „a 19. század szlovák és magyar nemzeti történelme [...] már külön utakon fut, a mából visszatekintve már mindkét nemzet a saját nemzetté válásának, saját nemzeti mozgalmának történetére figyel” (154.). Bár ez a periódus a szlovák-magyar együttélés egyik legneuralgikusabb szakaszát jelöli, a szerző igyekszik rávilágítani azokra a történelmi vonatkozásokra, amelyek a két nézőpont közeledését mutatják a korszak tárgyalásában.

A középkori várakat felváltó kastélyok sorsán keresztül belátást nyerhetünk a szlovákok és a magyarok 19. századi eltávolodásába. Az élesedő nemzeti ellentétekre utal, hogy a kővárakkal szemben a falvakban épült kastélyok és kúriák tájidegenné váltak a szlovákok számára. A „sematikus tömegvéleményt” viszont átírhatják azok a modern társadalomtörténelmi kutatások, amelyek a kapcsolattörténelmi példákra helyezik a hangsúlyt.

Ezt követően az 1848–49-es forradalom interpretációs kérdései kerülnek középpontba. Az alfejezet elején szó esik a szlovák nemzeti mozgalom vezéralakjának, Ludovít Štúrnak a személyéről, aki leegyszerűsítve a szlovákok Kossuth Lajosának tekinthető. A legjelentősebb szlovák-magyar interpretációs különbségeket a szerző a katonai megmozdulásokhoz köti. Ezt támasztják alá a 2000-es évek tankönyveinek térképes ábrázolásai is: „amíg a szlovák tankönyvekben az önkéntesek három hadjárata önálló térképeken szerepel, addig például a 2000-es évek magyar tankönyvében olyan térkép van az 1848–1849-es szabadságharcról, ahol a szlovákok mint »a magyar kormányt támogató nemzetiségi tömegek« vannak jelölve.” (157.) Kossuth Lajos szlovák elkötelezettségű nagybátyjának a példájával pedig a többnyelvű (magyar-szlovák) köznemesi családok bonyolult viszonyrendszerébe nyerhetünk betekintést. A mikrotörténetírás képes a „nemzeti történetírás” sematizmusait felülírni, az egymással összekapcsolódó kis közösségek feltárása pedig egy másik valóságot mutathat meg. Ezzel kapcsolatban a szerző megemlíti az angol szakirodalom által használt ún. „kusza vagy összegabalyodott történelem” jelenséget (162.). A szlovákok Habsburg-kultusza kapcsán Mária Terézia személye és a Pozsonyhoz köthető lokálpatrióta hagyományok kapnak figyelmet. A királynő utóbbi évtizedekben megújult pozsonyi szlovák kultusza elválik a korábbi műtszemlélet által kialakított képtől és a magyar királynő helyett elsősorban a Habsburg-uralkodónót, a Magyar Királyság helyett pedig a Közép-Európával való azonosulást hordozza magában. Ezt mutatja az is, hogy a szlovák közbeszéd sok esetben Sissivel állítja szembe a császárnét, s ily módon „Mária Terézia sajátos pandantjává válik a magyaros Sissinek” (164.). Ezzel együtt Kollai úgy véli, hogy a királynő kultusza nem elszigetelt jelenség és képes új színekkel gazdagítani a magyar–szlovák kapcsolatokat.

Ugyanebben a fejezetben tárgyalja a szerző a szlovákok asszimilációjához, illetve a magyarosodáshoz (vagy magyarosításhoz) kötődő interpretációs problémákat, amelyek az egyik legneuralgikusabb témát jelentik a magyar és a szlovák történetírásban. Kollai két ponton jelöli ki a magyar és a szlovák nézőpontok fő különbségeit: „az egyik, hogy mikortól zajlott erőteljes asszimiláció, a másik pedig, hogy a folyamat mennyire volt természetes vagy kikényszerített.” (168.) A magyar állásponttal ellentétben ugyanis a szlovák narratíva a dualizmus korszaka helyett az együttélés egész időszakához köti az asszimilációt, a természetes magyarosodást pedig nem ismeri el. Ugyanakkor a történész szakma nézőpontjainak a közeledései is megfigyelhetők a 19. századi események kapcsán. Erre jó példát ad a 2010-es gimnáziumi tankönyv, amely a dualizmus kori szlovák és a magyar politikát a korábbihoz képest jóval színesebbnek mutatja. Emellett a felső-magyarországi társadalmi közeget szintén árnyaltabban szemlélteti, s helyet ad a kulturális kölcsönhatásoknak.

A 19–20. század fordulóján tömegessé vált tengerentúli kivándorlás a szlovákok múltképeinek sajátos részét jelenti. Az „amerikás szlovákok” világhírű és

ikonikussá vált fotói a szlovákság történelmi sodródását mutatják, illetve hozzákapcsolódnak Szlovákia „Little Big Country” országszlogenjéhez. (176.) Kollai egyébként az I. világháborús szlovák múltképhez is hozzátársítja a „kis-nagy ember” életérzést. Az első világháborús kapcsán emellett ismét az áldozati szerepet emeli ki, amely a rendszerváltást követően kiadott 2000-es évekbeli gimnáziumi tankönyvsorozatban is erőteljesen jelen van.

Trianon szlovák interpretációja kapcsán a déli határvonal körüli kérdések kerülnek előtérbe. A szerző összegző megállapításaiából kiderül, hogy a szlovák értelmezés ebben a témakörben is nagymértékben elválik a magyar állásponttól: „Azt lehet mondani, hogy ez a magyar nézőpontból oly fontos kérdés, hogy az államhatár végül miért nem az etnikai határt követte, a szlovák interpretációban nem igazán kerül elő, sőt, alapvetően a »Trianon« szó sem szerepel gyakran a történelemtankönyvekben.” (181.) Emellett arról is szó esik, hogy a szlovák történetírás gyakran evidenciaként kezeli a déli határok kialakulását. De az is kiderül, hogy a magyar és a szlovák fél közti feszültségek mindmáig összekapcsolódnak egyfajta veszélyérzettel. A magyar oldal trianoni határokat érintő ellenérzései ugyanis a szlovák térfélen félelemérzetet termelnek.

A helytörténet romjai a nagy nemzeti narratívák alatt című alfejezetben ismét felborul a kronológiai rendezőelv. Ebben a részben ugyanis a múlt újraértelmezése kerül középpontba a szlovákiai kastélyok sorsának bemutatásával. Kollai szerint a 21. századi globalizációs folyamatok a „homogenizáló nemzeti történelemszemlélettel” szemben nagyobb teret nyitottak a múlt újragondolásának. A civil, vállalkozó vagy éppen művészi indíttatású projektek révén a felvidéki kastélyépületek újjáéledése jól mutatja a múlt újraértékelésének nacionalista politikai diskurzusról leváló, a lokális értékekre, közösségépítő törekvésekre alapozott lehetőségeit.

A közös királyság után című fejezet már az 1918–1920-as államváltozást követő eseményekre fókuszál. Az Első Csehszlovák Köztársaságról szóló néhány oldalas alfejezet végén Kollai megállapítja, hogy a szlovák tankönyvek a magyar kisebbségek helyzetével, sérelmeivel összességében véve egyáltalán nem foglalkoznak. Az első bécsi döntés eseményeinek szlovák emlékezetére pedig ugyanaz a „traumatikus beszédmód” jellemző, mint amelyet a magyar történelmi közbeszédben Trianon kapcsán használnak. A két háború közötti Csehszlovákia kérdéskörével, valamint az első bécsi döntés időszakával összehasonlításban a kötet jóval részletesebben tárgyalja a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti jogfosztottságának témáját. A konfliktusos eseménysort a szerző „időzített bombaként” definiálja, amelynek a jelenben is kiszámíthatatlan következményei vannak a szlovák–magyar kapcsolatokra. Erre a szerző a *Beneš dekrétumok: időzített bomba a jogrendben* című fejezet kezdő soraiban is kitér: „A második világháború utáni történések, azaz a Beneš dekrétumok és a kitelepítések témaköre a magyar-szlovák ellentétek egyik legkomolyabb terhe, olyasfajta időzített bombája, mely újra és újra megerőshelheti a kétoldalú kapcsolatokat.” (198.)

A jogfosztottság időszakának kommunista évekbeli elhallgatását ugyanakkor a rendszerváltást követően megjelent szlovák történelemtankönyvek megtörték. A tudományos és ismeretterjesztő irodalomban pedig a 2000-es évektől szintén fontos írások láttak napvilágot. A szerző a szlovák és a magyar múltkép eltérő „tónusaira” egyaránt kitér a dekrétumok és a kitelepítések kapcsán. Ezeket a különbségeket a következőkképp összegzi: „A szlovák közvélemény [...] egy földrajzilag, tematikailag és időben mérve is nagyobb képet néz, amikor a háború utáni magyarelles intézkedésekről szó esik.” (204.)

A magyar és a szlovák múltkép jelenlegi nézetkülönbségeit ugyanakkor jól mutatják a szociológiai felmérések eredményei. A kötetben bemutatott szlovák, illetve magyar szerzők kulturális – irodalmi, képzőművészeti és filmes – alkotásai szintén fontos hatással voltak a szlovák történelmi emlékezet formálódására. Fejezetét a *Bocsánatkérések szlovák részről* című alfejezettel zárja, amelyben a kiengesztelődés mindmáig jórészt visszhangtalan gesztusai mellett a jelenbeli problémák tisztázására hívja fel a figyelmet.

Utolsó fejezetét Kollai a szlovák történelmi, historiográfiai fogalmak körül kialakult konfliktusoknak szenteli. A történelmi szóképzésben ugyanis olyan jellegű különbségek vannak a szlovák és magyar térfélen, amelyek befogadhatatlanok a másik nyelven. Ilyen problémát jelöl például a szlovákok részéről az 1918 előtti és a mai Magyarország elnevezésének a (Uhorsko – Maďarsko) megkülönböztetése. Majd a magyar történelmi tudatban rögzült Felvidék kifejezést vizsgálja, amely fogalomnak a szlovák megfelelője (Horniaky, Horná zem) mára kikopott a szlovák közbeszédből. Ez a probléma szorosan összekapcsolódik a Slovensko kifejezés használatával, amelynek elemzése a következő alfejezethez vezet. Ebből a részből kiderül, hogy a szlovák terminológia Szlovákia kapcsán „nem tesz különbséget a homályos határokkal bíró tájegység és a modern államterület között.” (219.) Itt szó esik még a Pozsony elnevezése körül kialakult eltérésekről, amelyek mindmáig vita tárgyát képezik a szlovák és magyar fél között.

A történelmi személynevek írásmódjának kérdése szintén egy különálló alfejezetet kapott a könyvben. Ezen belül a szlovák történelem magyarországi korszakában élt személyek névátírási gyakorlata mögött nyelvi nacionalizmus és „dehungarizációs” szándék áll.⁵ Az ebből fakadó következtetések pedig a történelemtankönyvekben is komoly zavart okozhatnak a tanulóknak.

A könyv a *Közös ellenség helyett közös örökség* című fejezettel zárul. Ebben mélyreható következtetések helyett csupán néhány általános konklúziót von le.

⁵ Kár, hogy a szerző nem használta a kérdéskörrel a Magyar-Csehszlovák Történész Vegyesbizottságban az 1980-as években kialakult éles vitát, és annak eredményeit közreadó kötetet, a vegyesbizottság magyar tagozatának álláspontját. Szarka László (szerk.): *Magyar és csehszlovák történészek eszmecseréje a régi magyar család- és személynevek, valamint a helynevek írásmódjáról*. Budapest: A Magyar-Csehszlovák Történész Vegyesbizottság Magyar Tagozata az MTA-Soros Alapítvány támogatásával, 1988.

Ilyen következtetés például napjaink érdekellentéteinek visszahatása a múltképre, vagy a történelmi ismeretanyag különböző kontextusainak szerepe a történelmi emlékezetben. A szerző itt felhívja a figyelmet a szlovák–magyar kapcsolattörténeti kutatások jelentőségére, amelyek a rendszerváltást követően új lendületet vettek. A teljesség igénye nélkül megemlíti azokat a kutatói köröket, amelyek intézményi keretek között dolgoztak tovább a két fél kapcsolattörténeti vizsgálatain. A felemlített, elsősorban magyarországi kutatói csoportosulásokon kívül a szlovákiai magyar intézményekről is szót ejt, amelyek közül a Fórum Kisebbségkutató Intézetet és a Selye János Egyetemet emeli ki. A visegrádi örökség felújítása kapcsán ugyanakkor felhívja a figyelmet a külső ellenségeképekre, amelyek jelenleg is a legfőbb alapját képezik a szlovák–magyar együttműködésnek.

Kollai István kétségekívül olyan hiánypótló monográfiát tett le az asztalra, amely nagymértékben hozzájárul a magyar–szlovák kapcsolatok jobb megértéséhez. A kötet külön érdeme, hogy a jelenben is ható konfliktusok által értelmezi újra a múlt folyamatait. A témában kutató szakmabeliek számára ezért „kötelező olvasmánynak” számít, hiszen a mélyreható kapcsolattörténeti kutatásoknak is jó alapot adhat. Újdonságokat viszont a könyv elsősorban azoknak a magyarországi szakmabelieknek nyújthat, akik a szomszédos nemzet emlékezetpolitikája terén szeretnének mélyebb ismeretekhez jutni. A szlovák történészek körében ugyanakkor elsősorban éppen azokat a nemzeti vonalú történészeket készíthetné gondolkodásra, akik körében általában véve alacsony a hajlandóság a szlovák–magyar kapcsolattörténeti témák befogadásra.

A könyv ugyanakkor nem csupán a szűk szakmai közönségnek szól, de olvasmányos stílusa érthetővé teszi a laikus érdeklődők számára. Ráadásul nemcsak a szlovákiai, de a magyarországi és a szlovákiai magyar közélet számára is fontos információkat közöl azokról a múltbeli eseményekről, amelyek nemzeti öazonosságukat jelenleg is meghatározzák.

Mindemellett azt is meg kell jegyezni, hogy a könyv tartalomjegyzéke túlságosan tagolt, a fejezetek pedig túl rövidre sikerültek. A kronologikus eseményeken alapuló rendezőelv sok esetben hirtelen felborul, ez pedig felkészületlenül érheti az olvasót. A könyvben a feltűnően sok, több mint félszáz kép viszont különösen vonzóvá és színessé teszi a kiadványt. A magyar koronát fejjel lefelé ábrázoló kortárs szlovák festmény címlapképként való felhasználása pedig a maga metaforikus üzenetével figyelemfelkeltő.

Véleményem szerint Kollai István könyvének legnagyobb hozadéka, hogy valóban nem csupán a szlovák nézőpont sémáit hangoztatja, hanem felhívja a figyelmet azokra az árnyalatbeli különbségekre, amelyek kezdőpontjait jelenthetik a regionális különbségekkel, párhuzamokkal, előítéletekkel teli magyar–szlovák közös múlt ideológiás emleges felfedezésének. Ezzel pedig talán a két ország legtöbbször történeti gyökerű konfliktusainak a feloldásához is hozzásegíthet.